

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Építészmérnöki Kar
Lakóépülettervezési Tanszék TDK szekció

Szakolczai Alida

Korok lakóterei
Kr. u. 1500–1600

TDK értekezés

Konzulens:

Niczki Tamás DLA
egyetemi adjunktus

Budapest, 2011. október 28.

Tartalomjegyzék

A kutatás módszere	3
Történeti áttekintés	3
A térrendszer használata.....	4
A térrendszer milyensége	5
A térrendszer határai	6
A térrendszer és a hely	7
Az építész szerepe a térrendszer kialakításában	9
Összefoglalás.....	11
Melléklet.....	12
Bibliográfiai hivatkozások	17

A kutatás módszere

A korszak rövid történelmi és kultúrtörténelmi áttekintése után a század lakóépületeinek térszervezését öt szempont alapján vizsgáltam: használat, milyenség, határok, hely, az építész szerepe. A dolgozat feszes, letisztult felépítésére törekedtem, ezért az építészettörténelmi példák végeláthatatlan sorából mindössze öt lakóépületet választottam ki, és állításaim alátámasztására ezeket hívtam segítségül. Az öt példa kiválasztásánál egyaránt törekedtem az egyes lakóház típusok és térségek megjelenítésére, a korlátozott terjedelem miatt természetesen a teljesség igénye nélkül. Emellett igyekeztem olyan épületeket választani, amelyek a korszak építészetének általános és helyspecifikus jellemzőit is reprezentálják. Így a jobbágyok lakóépületeit, amelyeket a korszak csak nagyon kis mértékben, és inkább csak külsőségekben befolyásolt, nem vizsgáltam. Így esett a választás az alábbi öt épületre:

1. magyar kastély: kastély, Pácin
2. magyar városi lakóház: Haller-ház, Nagyszeben
3. itáliai palota: Palazzo Farnese, Róma
4. itáliai villa: Villa Giulia, Róma
5. francia kastély: kastély, Chambord

Kutatásom célja annak feltárása volt, hogy van-e közös pont, amely meghatározza a lakóhelyek térstruktúráját. A kutatás eredményeit felhasználva készítettem egy makettet, amely a század lakótereinek közös jellemzőit mutatja be. A dolgozat egyes szakaszait záró alapállításokat ezzel a makettel illusztrálom.

Történelmi áttekintés

Az általam vizsgált korszak, a XVI. század az újkor kezdete. Európa országainak államformája jellemzően rendi monarchia, csak Spanyolországban és Angliában jelenik meg az abszolutizmus. A társadalom berendezkedése továbbra is feudális, de a városi polgárság fokozatos megerősödése tapasztalható. A XV. század második felében az oszmán törökök meghódítják a Földközi-tenger keleti partvidékét, ami akadályozza a korábbi kereskedelmi útvonalak használatát. Az új útvonalak keresése vezet a XV. század végén, a XVI. század elején a nagy földrajzi felfedezésekhez. A korszak gazdaságát az ennek következtében beinduló gyarmatosítás és világkereskedelem jellemzi. A kereskedelmi útvonalak megváltozásának hatására a század folyamán a gazdasági centrum Itáliából Nyugat-Európába tevődik át. Eközben magyarországi hódításával az Oszmán Birodalom eléri legnagyobb európai kiterjedését.

A század műveltségét áthatja a reneszánsz és a humanizmus eszméje. Az ókori kultúrák újrafelfedezése nagy hatással van a kor művészetére és gondolkodásmódjára. Az ókor óta először a természettudományok is fejlődnek, a földrajzi felfedezésekkel összefüggésben elsőként felemelkedő csillagászat az egész addigi világképet megkérdőjelezi. A XVI. század Európa szerte a reformáció kibontakozásának időszaka, amivel párhuzamosan megjelennek a nemzeti öntudatra ébredés első csírái, az anyanyelvi irodalom első alkotásai.

A korszakban a család fontos szerepet töltött be az emberek életében. Mind a házastársak, mind a szülők és gyermekek közötti kapcsolatok erősek voltak. A társadalom az apától és az anyától lényegében azonos normák betartását igényelte, mindketten aktívan részt vettek a gyermeknevelésben, amiben a cselédek csak segítettek, nem pedig helyettesítették őket. Az általános tévhittel ellentétben a gyermekkor már ekkor is külön életszakasznak tekintették.[1]

A térrendszer használata

A lakóépület-tervezés feladata olyan épület létrehozása, amely a lakók igényeit a lehető legteljesebb mértékben kielégíti. Ezt a feladatot nem minden korban tartották egyformán szem előtt, de a használók igényei többé-kevésbé minden lakóépület szerkesztésében felismerhetők. Az egyes korszakok legalapvetőbb emberi szükségleteihez kötődő funkciókban (alvás, pihenés, családi együttlét, vendégek fogadása, étkezés, ételkészítés, tisztálkodás és tárolás) nagy az átfedés, de egymáshoz képesti aránya, helyigénye igen megváltozott.

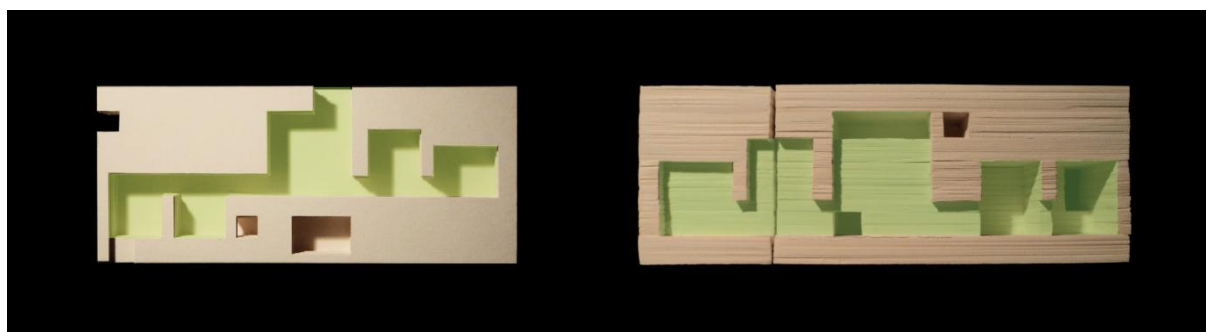
A XVI. század előkelő építetői számára – legyen szó gazdag városi polgárokról vagy tehetős vidéki főurakról – a lakóhely talán legfontosabb feladata a vendégek fogadása és elkápráztatása volt. Így kerültek a legelőnyösebb elhelyezkedésű és legnagyobb alapterületű helyiségekbe a reprezentációs funkciók: az előcsarnok, a főlépcsőház és a nagyterem (ebédlő), valamint ezért alakítottak ki, főleg a vidéki rezidenciákon annyi vendégszobát. Erre igen jó példa a Chambord kastély, amelynek mellékszárnyai azért épültek, hogy a király által a chambordi vadászterületre szervezett, vadászattal egybekötött multságokra érkező főúri vendégeket el tudják szállásolni. A vendégszobák komfortszintje az átlagosnál sokkal magasabb, az épületegyüttes olyan, mint egy reprezentatív szálloda. [2] Természetesen hasonlóan fontosak voltak azok a helyiségek, ahol a család mindennapi élete zajlott. A legfontosabb a családfő, valamint a ház úrnőjének lakosztálya. A kisebb gyermekek az anya lakosztályában laktak. Az idősebb fiúk külön-külön, a lányok egy közös szobát kaptak. Ennek nem az az oka, hogy a fiúgyermeknek több járt, mint lánytestvéreiknek, hanem hogy ők nősülés után is sokáig a szülői házban laktak, immáron feleségükkel, a lányok viszont a férjük szülőházába költöztek. Ezek a helyiségek már jellemzően kevésbé komfortosak, bútorkészítésük és díszítésük szegényesebb. A XVI. században a legkorszerűbb lakóépületekben már volt fürdőkáddal felszerelt fürdőszoba, de ez nem volt jellemző. A tisztálkodási lehetőséget általában csak a hálósobákban elhelyezett mosdótálak biztosították. [3] Nem új berendezés azonban az árnyékszék, ami már a középkori várakban is megtalálható volt, ezt a hálószoba egyik falmélyedésébe helyezték el. Az ételkészítés és a háztartás egyéb feladatait a cselédek látták el, ezért ezek, valamint az egyéb kiszolgáló funkciók nagy része kastélyok esetén a melléképületben, palotánál a rosszabb fekvésű épületrészekben, általában a kis belmagasságú legfelső emeleten helyezkedtek el.

A XVI. századi paloták és kastélyok alaprajzi szervezésére többnyire az a jellemző, hogy az egytraktusos épületek helyiségei egymásból nyílnak, és lehetőség szerint úgy vannak sorolva, hogy a nyilvános helyiségek felől haladunk az egyre intimebb funkciókig. Ezekben az épületekben többnyire vannak folyosók, belső udvar esetén általában azt körbefutó körfolyosó, ez azonban csak a lépcsőház és az egyes épületszárnyak összeköttetését biztosítja, a szobák többsége nem innen nyílik, pedig lehetőség lenne rá. Az a tény, hogy az itáliai paloták esetében évszázadokon át nem csak azok a szobák nyíltak egymásból, amelyek megközelítése másképp nem volt megoldható (ez elsősorban a sarkokra vonatkozik), hanem majdnem az összes, arra enged következtetni, hogy funkcionálisan nem jelentett problémát ez a fajta elrendezés. Ennek fő oka az volt, hogy a városi lakóházakban egy szinten többnyire csak egy-két funkció helyezkedett el. Így például az itáliai palotákban a piano nobile csak a reprezentációs helyiségeket és a családfő lakosztályát tartalmazza. A Haller-ház, vagy más iparos polgári család lakóépületének földszintjén csak a műhely és az üzlet helyezkedett el, a lakófunkciók az emeletre és a lakótoronyokba kerültek. A helyiségek egymásból nyíló elrendezése még a kisebb vidéki kastélyok esetében is kielégítőnek bizonyul. Minthogy ezek többnyire kéttraktusos, belső udvar nélküli épületek, az itáliai palotáktól eltérően itt a lépcsőházból, illetve a lépcsőt tartalmazó előtérből

nem folyosón keresztül, hanem közvetlenül érhető el a térsort indító helyiség, ahonnan két irányban nyílnak a további szobák. Ezt a fajta elrendezést jól példázza a pácini kastély.

Ugyanakkor a XV. század végén megjelennek az egyes lakosztályok teljes elkülönítésére irányuló törekvések. Az önálló megközelítési útvonallal rendelkező, teljesen intim lakosztály elsőként a Giuliano da Sangallo tervezte Villa Medicinél jelenik meg. Úgy bizonyult, hogy Itáliában erre a fajta elkülönülésre nincs igény, így végül kialakulásának helyén nem terjed el. Ellenben Sangallo tanítványa, Domenico da Cortona a Chambord kastély tervével ezt az újfajta lakosztály-kialakítást eljuttatja Franciaországba, ahol a kiterjedt alapterületű kastélyok és a francia viselkedésre általában jellemző elkülönülési vágy következtében az ilyen lakosztály appartement néven évszázadokra a lakástervezés alapegységévé vált. A Chambord kastélynál a főépület minden szintjén és minden sarkában két-két, egymástól is elkülönített lakosztály található. A főépület tömegében lévők egy nagyobb és két kisebb szobát és egy illemhelyfülkét tartalmaznak. A főépület, valamint a melléksárnyak saroktornyaiban elhelyezkedő, valamivel kisebb lakosztályok a főépület közepén egykor szabadon álló lépcsőtorony felől a teljes épületen körbefutó oldalfolyosón keresztül, és az udvartól minden toronyban megtalálható önálló csigalépcsőn keresztül egyaránt megközelíthetők. [4] Az elkülönülés ilyen formában való túlbiztosítása azonban a XVI. században még egyáltalán nem volt jellemző, még Franciaországban sem. A Chambord kastély csak az előfutára a később általánosan elterjedő appartement rendszernek.

A XVI. században a lakóépületek fő helyiségei mellérendelt kapcsolatban állnak és egymásból nyílnak lineárisan fűződnek fel térsorrá.

alaprajz

hosszmetszet

A térrendszer milyensége

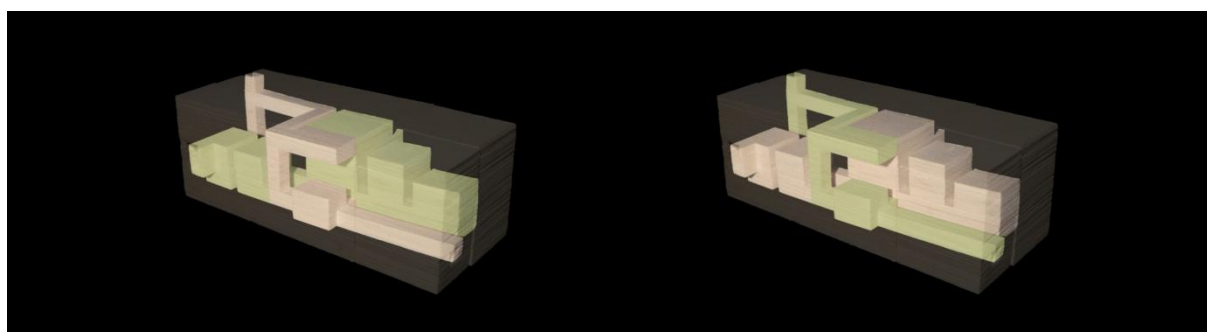
A XVI. században az épületek külső tömege és belső terei nem voltak szoros összefüggésben. Például a Palazzo Farnese homlokzati nyílaskiosztása nem a belső térrendszer, hanem a klasszikus arányok következménye. A korszakban a kompozíció egységénél fontosabbnak tartották a festői tömegek és izgalmas térrendszerek kialakítását. Ez vezet ahhoz a tér és tömeg közötti ellentmondáshoz, amit a Villa Giulianál és a Chambord kastélynál is jól megfigyelhetünk. A Villa Giulia esetében a tervező félköríves folyosót kíván kialakítani az izgalmas térhatás érdekében, de a homlokzaton nem akar íves formákat látni, ezt nem érzi a reneszánsz letisztultság gondolatával összeegyeztethetőnek. A Chambord kastélynál ennek éppen az ellenkezője történik, a középkorias tömeghatás érdekében hengeres saroktoronyokat alkalmaznak, de a belső tereket a jobb használhatóság miatt többnyire négyszögletűre alakítják ki. A külső héj és a belső burok közötti részt mindkét esetben fal tölti ki. Tér

és tömeg ily módon létrejövő viszonyát az építészet egyik archetípusával, a barlang analógiával hozhatjuk összefüggésbe. A XVI. század lakóépületeit tehát a „tér a tömegben” viszony jellemzi.

A tér karakterének másik fontos jellemzője a fő- és melléktérrendszerek viszonyában rejlik. Lehetőség szerint a kiszolgáló funkciók nagy részét melléképületben vagy mellékszárnnyban helyezték el. Bizonyos feladatok ellátására azonban csak a lakóhelyiségek közvetlen közeléből volt lehetőség. A kályhákat például nem lehetett a melléképületekből fűteni, erre a célra fűtőkamrát alakítottak ki a kályha mögötti falban, ezt a pácini kastély példáján jól megfigyelhetjük. Itt a kiszolgáló funkciók nem alkotnak különálló térrendszert, nem rendelkeznek önálló megközelítési lehetőséggel. Ezzel szemben a Palazzo Farnese példájánál a cselédlépcsők, kiszolgáló udvarok és –folyosók, valamint a tetőtér kis belmagasságú terei külön térstruktúrát alkotnak. Horizontális és vertikális közlekedő rendszere az egész épületet átszövi.

A lakóterek rendszerén belül a legelőkelőbb lakóépületekben is a mellérendelt viszony és a lineáris sorolás jellemzi a helyiségek kapcsolatát. Ezzel szemben a kiszolgáló terek rendszerének elemei között hierarchikus kapcsolat van, téri értelemben sokkal összetettebb, mint a főfunkció térrendszere. Fontos követelmény volt a kiszolgálóhelyiségek és –útvonalak teljes elválasztása a lakófunkciótól. A fő- és melléktérrendszer egymással párhuzamos viszonyban van. A fűtőkamrák, egyéb kiszolgáló helyiségek és az őket összekapcsoló folyosók a főfunkció tereitől és közlekedésétől függetlenek, azzal csak pontszerűen és vizuális kapcsolat nélkül érintkeznek.

A XVI. század lakóépületeit a „tér a tömegben” viszony jellemzi. A főbb helyiségek és az alárendelt kiszolgáló funkciók két külön térrendszert alkotnak, amelyek csak bizonyos pontokon és vizuális kapcsolat nélkül találkoznak.

a főterrendszer

a melléktérrendszer

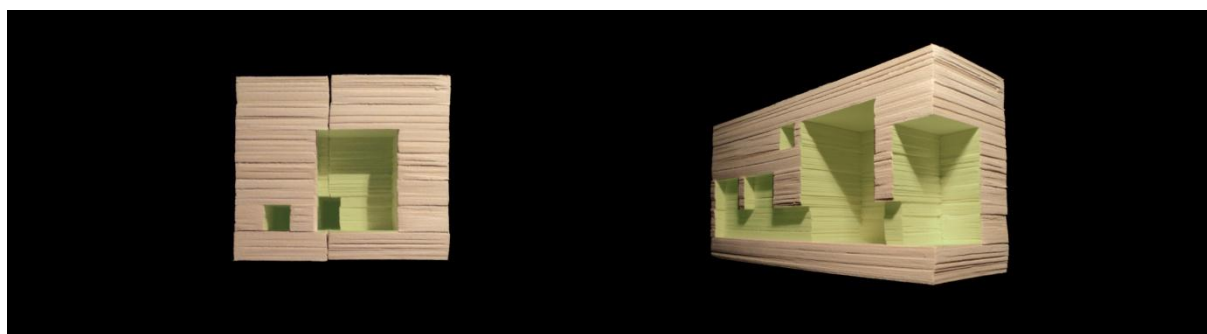
A térrendszer határai

Az egyes korokat nagyon jól jellemzi az ember és a természet viszonya. A XVI. században az emberek még nem szakadtak el a természettől olyan mértékben, mint napjainkban. A városokban ugyan nemigen voltak zöldterületek, de a viszonylag kis kiterjedésű városok bármely pontjából hamar elérhető volt a városfalon kívüli természet. A városlakók közül a kereskedők állandóan úton voltak, csak az iparosok dolgoztak mindig zárt helyen. Vidéken pedig mind a földesúr, mind a jobbágyok otthonai természeti környezetben helyezkedtek el, mindössze a földutak, a megművelt földek és maguk az épületek jelentettek beavatkozást a természetes tájba. A jobbágyok egész nap a földiken dolgoztak, és maga a földesúr is a szabadban töltötte idejének nagy részét, a birtok igazgatásával és felügyeletével, vagy vadászattal. Jó idő esetén a gyerekek egész nap a kertben játszottak, és ilyenkor a főúri háztartás bizonyos feladatait is a kertben látták el a cselédek (mosás, teregetés, stb.). Az emberek

tehát idejük nagy részét a természetben töltötték, ezért nem igényelték a lakóhely és természet szoros kapcsolatát, inkább el akartak határolódni a természet viszonyosságaitól. Sokkal inkább volt szükségük egy zárt, biztonságos, védett, védhető és fűthető menedékre, ami visszavezet minket a barlang analógiához. A lakóépületek vastag falai, többnyire zárt homlokzatai, amelyek pácini és a Chambord kastély példáján is jól megfigyelhetők, pontosan ennek az igénynek a következményei.

Ezzel szembehelyezkednek Itália nyitottabb térrendszerei. Ezek kialakulásának két legalapvetőbb oka a mediterrán éghajlat és a nagyvárosi jelleg. A reneszánsz palotákra jellemző, hogy külső, átmeneti és belső tereket egyaránt tartalmazznak. A paloták belső udvarát a földszinten általában árkádsor, ezt pedig a helyiségek sora veszi körül. A palota udvarát intenzíven használják, tulajdonképpen nyitott díszterként funkcionál, családi ünnepségek és reprezentatív fogadások színtere a kedvező éghajlatnak köszönhetően tulajdonképpen egész évben. [5] A belső udvarok intenzív használata, valamint a villák XVI. századi megjelenése jelzi, hogy ebben az időben Itáliában, vagyis Európa legurbanizáltabb térségében már megjelent a természettől való eltávolodás és az oda való visszavágyás jelensége. Viszont a természet és a belső tér kapcsolata korántsem olyan intenzív, mint napjainkban. A homlokzatok továbbra is zártak, a belső udvar inkább egy belső fedetlen tér, mint a természeti környezethez kapcsolódás.

A XVI. század építészetére a külső és belső terek egyértelmű lehatárolása a jellemző.

keresztmetszet

hosszmetszet részlet

A térrendszer és a hely

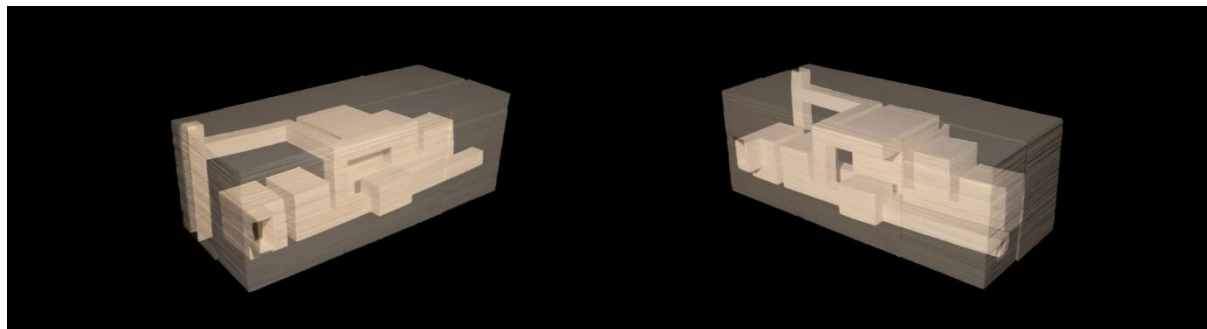
Bármilyen lakóhely vizsgálatánál vagy tervezésénél az egyik legелеmibb kérdés az, hogy városi vagy vidéki lakóépületről beszélünk-e. A történeti építészetben a települések kialakulásánál kétféle viselkedés létezett. A városokban az épületeket egy jól meghatározott vonalon, a városfalon belül helyezték el, míg vidéken egy erőteljes központ, a földesúri rezidencia köré szerveződtek a jobbágyi falvak épületei. Ez vezet minket ahhoz a sokat ismételt evidenciához, hogy a város korlátozott méretei következtében a lakóházak alapterülete is korlátozott, míg a hatalmas vidéki birtokokon hatalmas kastélyok épülhettek. Ez az állítás, ha sok példa alá is támasztja, túlságosan leegyszerűsíti a kérdést. A XVI. századi lakóépületeket vizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy a lakóházak méretét már ekkor is az építető anyagi lehetőségei befolyásolták a legjobban. A gazdag itáliai polgárok megengedhették maguknak, hogy egymás melletti lakóházakat felvásárolva és lebontva óriási palotákat építhessenek városi környezetben. Ezt jól szemlélteti a Palazzo Farnese – ami pápa építtetője révén az itáliai paloták legnagyobbika – több mint 4000 m²-es alapterülete. Ugyanakkor Magyarországon a legtehetősebbekétől eltekintve a nemesi rezidenciák alig nagyobbak, mint a gazdag magyar városi polgárok házai. Jól példázza ezt, hogy a pácini kastély és a Haller-ház is nagyjából 200

m² alapterületű. Ha valami következik város és vidék különbségéből, az sokkal inkább az épület arányai, mint az alapterülete. A városi lakóházak fölfelé terjeszkednek: kisebb alapterület esetén annak jobb kihasználtsága érdekében, nagyobb alapterületnél pedig azért, hogy magassági értelemben is kitűnjenek a környezetükből. Az itáliai paloták magassága jellemzően a szélességi méretükhöz közelít, még a különösen nagy alapterületű Palazzo Farnese homlokzati aránya is csak 1:2 a szélességi méret javára. Ezzel szemben a vidék kastélyok tömege jellemzően szétterülő, éppen terjengősségével fejezi ki tulajdonosa gazdagságát, erre jó példa a Chambord kastély, amelynek homlokzatmagassága a franciaországi erős gótikus hagyományokból következően igen magas, nagyjából 30 m, de szélességének még így is csak mintegy negyede. Ez alól kivételt képeznek a magyar kastélyok, amelyeket a török időkben a várakhoz hasonlóan fallal vettek körül. Minél kisebb kerületű egy fal, annál jobban védhető, a korlátozott anyagi lehetőségek mellett tehát ez a másik oka a magyar kastélyok korlátozott alapterületének.

A XVI. századi lakóhelyek mérete és tömegalakítása tehát erősen differenciált térségek és anyagi lehetőségek szerint. Jelen vizsgálódás lényege azonban nem a teljes lakóépület, hanem csak egy lakóegységnek, egy család életterének a megismerése. Ezért fejtjük le a hatalmas vidéki kastélyokról a nem lakó funkciókat és a vendégek szálláshelyeit. A főúri család ugyanis csak a főépületet lakta. A mellékszárnyak vendégszobáit csak nagyobb vendégsereg érkezésekor használták, ami nem volt ritka, nagyobb családi események, például esküvők alkalmával akár több száz főt is el kellett tudni szállásolni. A mellékszárnyakban, melléképületekben kapott helyet a hatalmas háztartás és az egyéb kiszolgáló funkciók is, így a konyha, az éléstárak, kamrák, a cselédek szobái, a lóistálló, az őrség és a tömlöc is. [6] Ha mindezeket leválasztjuk, azt tapasztaljuk, hogy a városban és a vidéken élő család szorosan vett lakóhelye közel azonos, leszámítva az életmód különbségéből adódó kiszolgáló helyiségeket. A hatalmas Chambord kastély összes szintjének alapterülete nagyjából 20 000 m², a főépületé ennek csak mintegy fele. A Loire-menti kastélyok legnagyobbikát, a Chambord kastélyt az itáliai városi paloták legnagyobbikával, a Palazzo Farnesével összehasonlítva azt a meglepő tényt tapasztaljuk, hogy a teljes egészében lakóhelyként funkcionáló palota udvar nélküli összterülete 10%-kal még nagyobb is a Chambord kastély főépületének összterületével. A két magyarországi példa alapterülete jócskán elmarad a fenti két épületéhez képest, egymáshoz mégis hasonló alapterületűek, annak ellenére, hogy az egyik városi, a másik vidéki lakóépület.

Hogyan lehetséges, hogy különböző helyeken és életmódok mellett a család szorosan vett lakóhelyének mérete nem változik? A választ a funkcionális igények között kell keresnünk. Egyrészt a kontinentális éghajlaton a nagy légterű kastélyokat kályhákkal, kandallókkal nehéz rendesen kifűteni, a fűtés hatékonyságát viszont növelni lehet az állandóan fűtött lakóhelyiségek minél kisebb és zártabb tömegbe való komponálásával. Az is nyilvánvaló, hogy a nap folyamán gyakran használt helyiségeknek egymáshoz és a bejáráshoz megfelelően közel kell lenniük, hogy az épületen belüli közlekedés egyszerű legyen. Végül a kompakt módon szerkesztett lakóegység a korszak családi életét is tükrözi. Minthogy a család fontos szerepet töltött be az emberek életében, a használók igényelték a lakóegységekben az egyes helyiségek, a családtagok szobáinak viszonylagos közelségét.

A XVI. század lakóhelyeinél a családi élet színteréül szolgáló helyiségek terei helytől függetlenül szoros kapcsolatban álltak, kompakt egységet alkottak.

a lakóhely belső terei

Az építész szerepe a térrendszer kialakításában

„A mérnök legyen intuitív és kiművelt a tudományokban és művészetekben - mert sem az intuíciónak iskolázottság nélkül, sem az iskolázottságnak intuíciónak nélkül nem hozhat létre tökéletes alkotásokat.”
(Vitruvius) [7]

Végül szeretnék kitérni a XVI. századi építész szerepére és az építészképzésre. A korszak építészetében, sőt általában a század művészetében egyértelműen Itáliáé a vezető szerep az itt élő gazdag városi polgárok művészetpártoló magatartásának köszönhetően. A főleg kereskedelemről hatalmas vagyonokat szerző, egymással rivalizáló családok már a XV. századtól kezdve mecénási tevékenységükkel igyekeztek túlszárnyalni egymást, így a polgárok közötti ellentétek a művészetek gyors felemelkedését eredményezték. Így alakul ki a reneszánsz korstílus, és ezzel karöltve a humanizmus eszmerendszere. Az itáliai reneszánsz két, egymástól igen eltérő korszakra tagolható. A quattrocento építészetének képe erősen tagolt, az alkotások még sajátos lokális jelleggel rendelkeznek, és az egységes gondolatok csak az elméleti írásokban jelennek meg. Ezzel szemben a cinquecento építésze látszólag sokkal egységesebb, az egyes területeken megjelenő alkotások semmiben sem különülnek el, az épületek közti különbségek egyedül a tervezők egyéniségeinek sokféleségéből fakadnak. Ennek következtében a fejlődés sokkal összetettebb, szerteágazóbb, mint amilyennek első pillantásra látszik, az építészek bátran járják a saját útjaikat, sokszor térnek el az antik formáktól, amelyeket oly sokat tanulmányoztak. [8]

Az általam vizsgált korszak, a XVI. század tehát az itáliai művészet egyik legvirágzóbb időszaka. A kor legnevesebb építészei mind Itáliából kerültek ki, ők terjesztették el az új stílust Európában. Nem meglepő tehát, hogy a század építészsképzése itt zajlott, és az építészeti feladatkör is itt alakult ki, fogalmazódott meg.

Az antik építészfogalom a középkor folyamán feledésbe merült, az épületeket tervezését és kivitelezését irányítását nagy gyakorlattal és geometriai tudással rendelkező munkások végezték. A középkorban az intellektus és a kézi munka nem válik el egymástól. Ezzel szemben a XV. századi olasz munkaszervezetben már elkülönülnek a magasan képzett kőfaragók, azaz ornamentátorok és náluk alacsonyabb rangú kőművesek. Ezt az elkülönülést emeli be az építészetbe Alberti, aki az építészet történetében elsőként választja el fizikai értelemben is a díszítményeket a tartószerkezettől. Ő fogalmazta meg Vitruvius architectus alakjának felhasználásával a reneszánsz építész eszményképét. Eszerint az építész alapvető ismerve a műveltség, továbbá hogy jól ismeri a geometria, az aritmetika és

a perspektíva tudományát, valamit más mérnöki szakterületeken is tevékenykedik. Alberti ezzel az architectusnak az antikvitásban megvolt vagy feltételezett intellektuális státuszát akarta újjáteremteni. A valóságban azonban még a XVI. századi Itáliában sem voltak megfelelő építészoktatási intézmények. Az architectusszá válás rögzös útja a céhes ipar keretei között zajló alapképzéssel kezdődött. A legnagyobb reneszánsz építészek is kőfaragó-, fafaragó-, festő- vagy ötvösműhelyekben kezdték pályafutásukat. Megfelelő iskolák hiányában az építészet iránt érdeklődőknek a szükséges műveltséget autodidakta módon kellett elsajátítaniuk. Építészeti gyakorlatot egy-egy építész mellett dolgozva szerezhettek. Mindezek mellett még különös tehetségre és rátermettségre is szükségük volt ahhoz, hogy végül egy tehetős építtető felfigyeljen rájuk, és megkaphassák első komoly megbízásukat. [9]

Az architectusszá válás folyamatát az alábbi két építész pályája jól példázza. Raffaello Santi már ünnepelt festő volt, amikor érdeklődésből csatlakozott Bramante köréhez, akik a későbbi, úgynevezett festő-építészek csoportot fogják alkotni. Bár Raffaellot manapság inkább festészetéről ismerik, építészeti alkotásai legalább annyira jelentősek. Andrea Palladio tizenhárom éves korától tanult kőfaragónak. Giangiorgio Trissino, a neves humanista író felfigyelt tehetségére, és pártfogása alá vette. Ő ösztönözte az építészet elméleti és gyakorlati elsajátítására, magával vitte Rómába, hogy az antik romokat tanulmányozhassa és megismertette Vitruvius írásaival. Palladio az így szerzett tapasztalatait elméletben és gyakorlatban is kamatoztatta. Legjelentősebb elméleti műve az 1570-ben megjelent „Négy könyv az építészetéről”. Vicenzában, ahol annak idején a kőfaragást tanulta, számos villát épített tehetős megrendelők részére. Az ő támogatásuknak köszönhető első komoly megbízását, a vicenzai Basilica homlokzatának átépítését. Komoly műveltsége és kivételes tehetsége folytán saját homlokzati rendszert alakított ki, amit az építészettörténet Palladio-motívumnak nevez. Végül az egész reneszánsz egyik legnagyobb hatású építésze lett, ő az egyetlen, akiről stílusfogalmat neveztek el. [10]

Az, hogy az építészek többsége az épületeket díszítő mesterek közül került ki, és hogy a kor egyik legnagyobb építésze, Palladio a róla elnevezett homlokzati motívummal vált híressé, arra utal, hogy a XVI. században az építész fő feladata az épület homlokzati rendszerének és díszítményeinek megtervezése volt. Az életmód kötöttségeinek következtében az alaprajz kialakításának lehetőségei igen korlátozottak voltak, a tervező személyisége és felkészültsége a térrendszer kialakításában nem tudott megmutatkozni. Ezért az építészeknek alkotói ambícióikat a formai jegyek megtervezésében kellett kiélniük, amelyek azonban nem tartoznak jelen dolgozat témájához.

A XVI. század lakóépületeinek térstruktúrái a kész életmód modellek következtében kötöttek, az építészek szerepe a térstruktúra kialakításában nem meghatározó.

Összefoglalás

A XVI. század lakóépületeinek különböző szempontok szerinti vizsgálatával arra a következtetésre jutottam, hogy a lakóhely kialakítása csak kis mértékben függ az olyan külső tényezőktől, mint a rendelkezésre álló telek mérete, a funkcionális igények az alapvetően meghatározóak. A korszak lakásainak képe első pillantásra ugyan sokszínű, de az épületek elemzése rámutat, hogy alapjaiban mennyire hasonlítanak, mennyi közös tulajdonsággal rendelkeznek a különböző térségekhez és típusokhoz tartozó lakóházak. A dolgozat célja ezen hasonlóságok feltárása volt. A szöveg egyes szakaszait lezáró alapállítások a XVI. századi lakóépületek egy-egy közös jellemzőjét fogalmazzák meg:

A XVI. században a lakóépületek fő helyiségei mellérendelt kapcsolatban állnak és egymásból nyilván lineárisan fűződnek fel térsorrá.

A XVI. század lakóépületeit a „tér a tömegben” viszony jellemzi. A főbb helyiségek és az alárendelt kiszolgáló funkciók két külön térrendszert alkotnak, amelyek csak bizonyos pontokon és vizuális kapcsolat nélkül találkoznak.

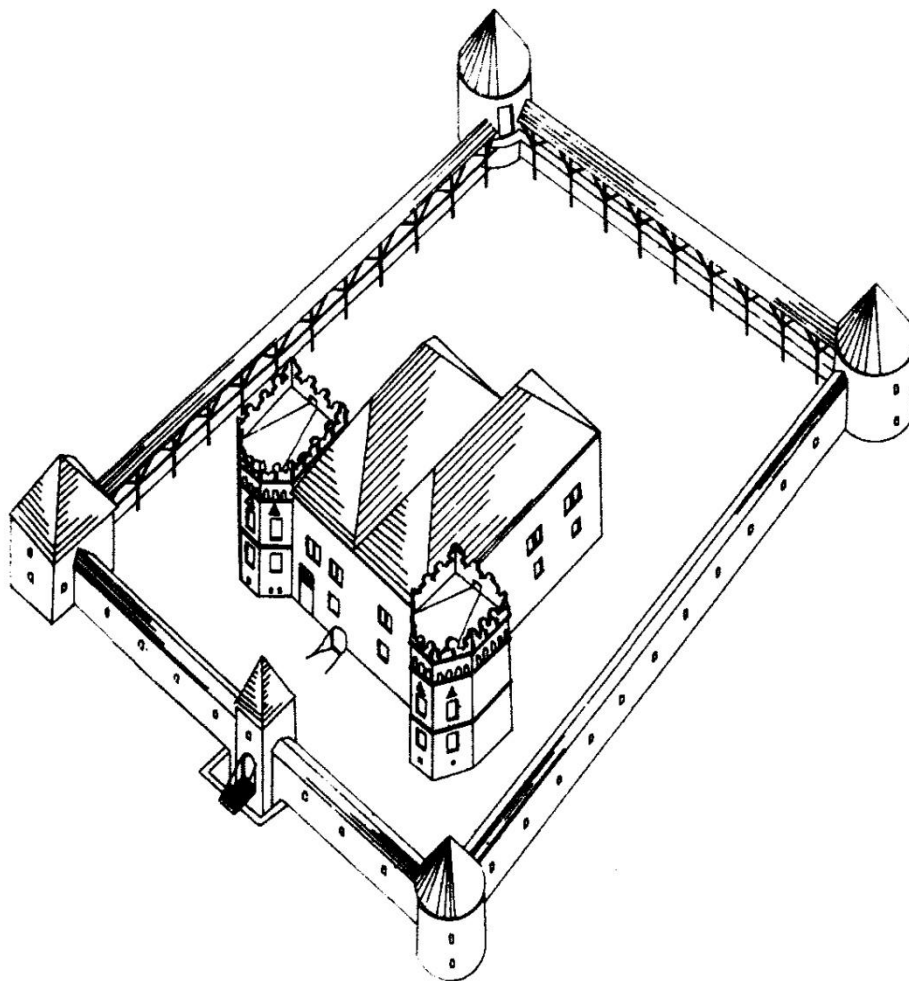
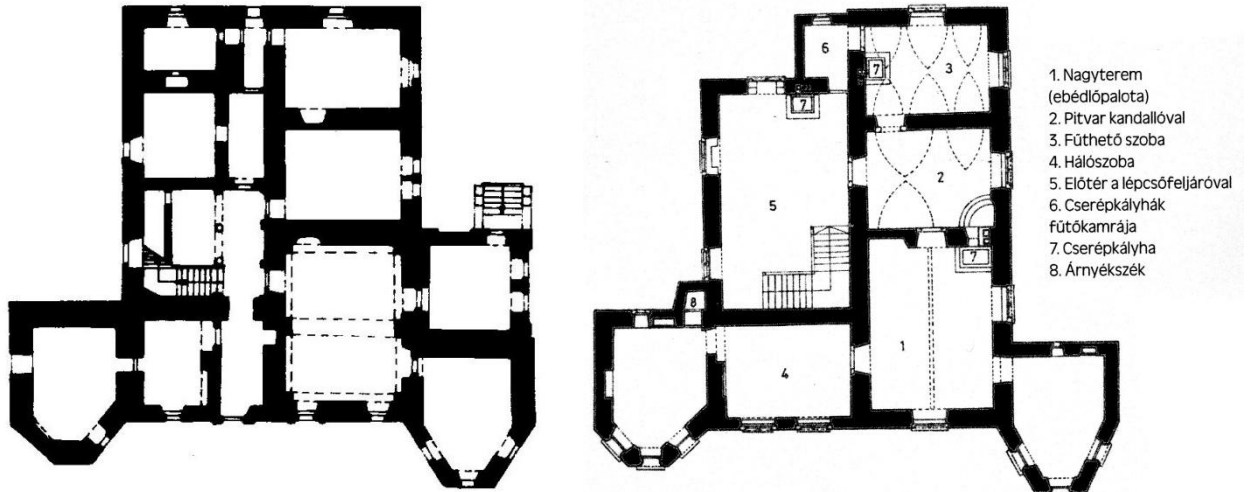
A XVI. század építészetére a külső és belső terek egyértelmű lehatárolása a jellemző.

A XVI. század lakóhelyeinél a családi élet színteréül szolgáló helyiségek terei helytől függetlenül szoros kapcsolatban álltak, kompakt egységet alkottak.

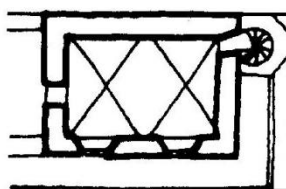
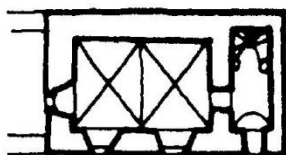
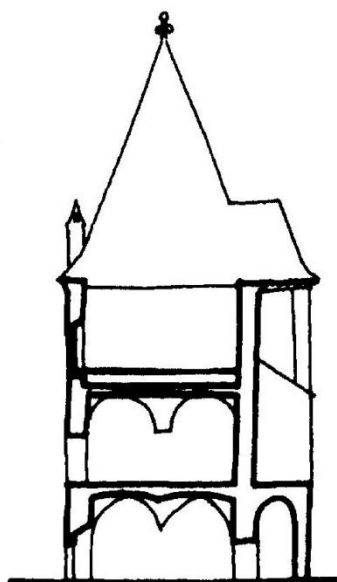
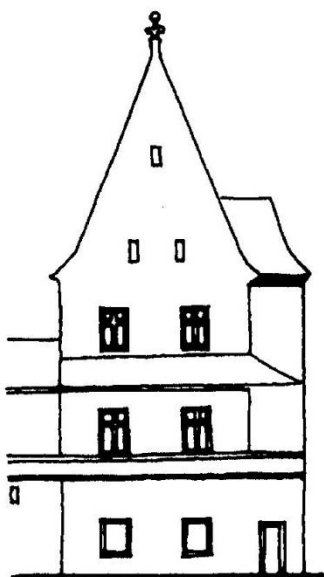
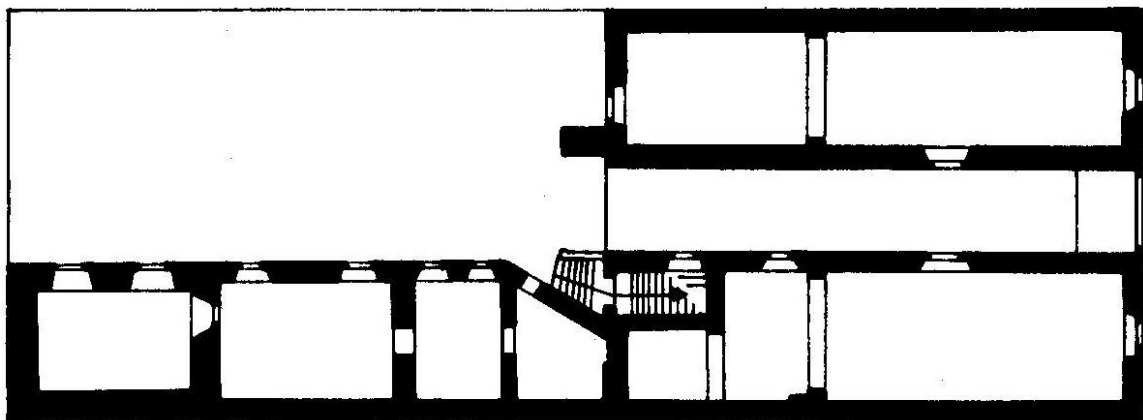
A XVI. század lakóépületeinek térstruktúrái a kész életmód modellek következtében kötöttek, az építészek szerepe a térstruktúra kialakításában nem meghatározó.

Melléklet

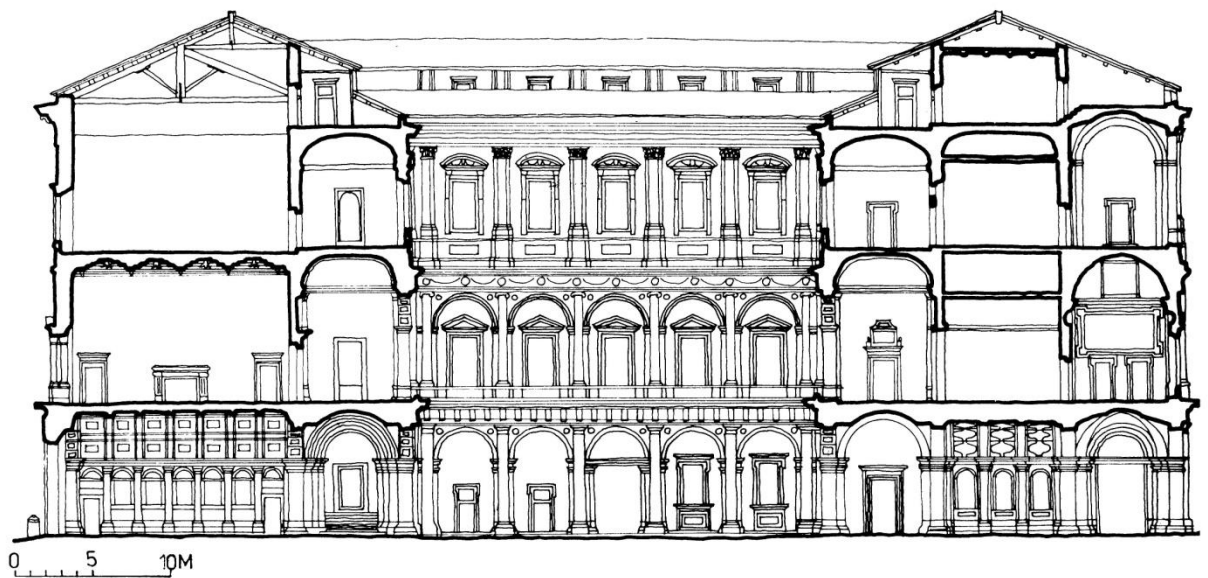
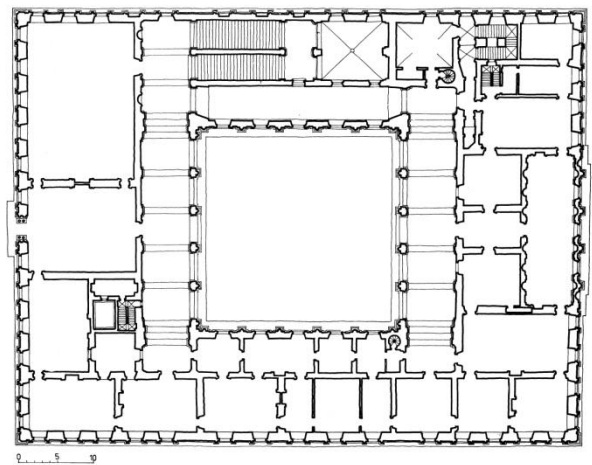
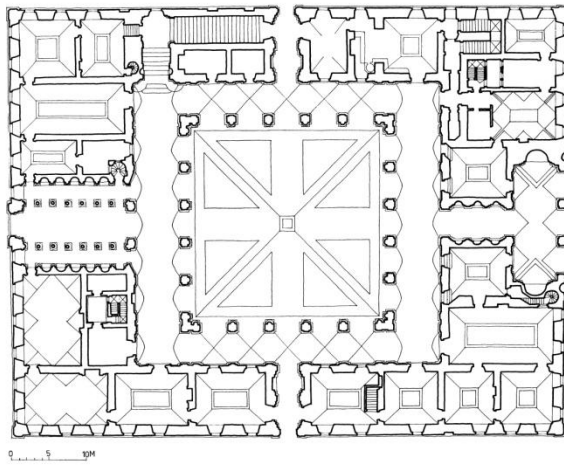
1. Kastély, Pácin [1] [2]

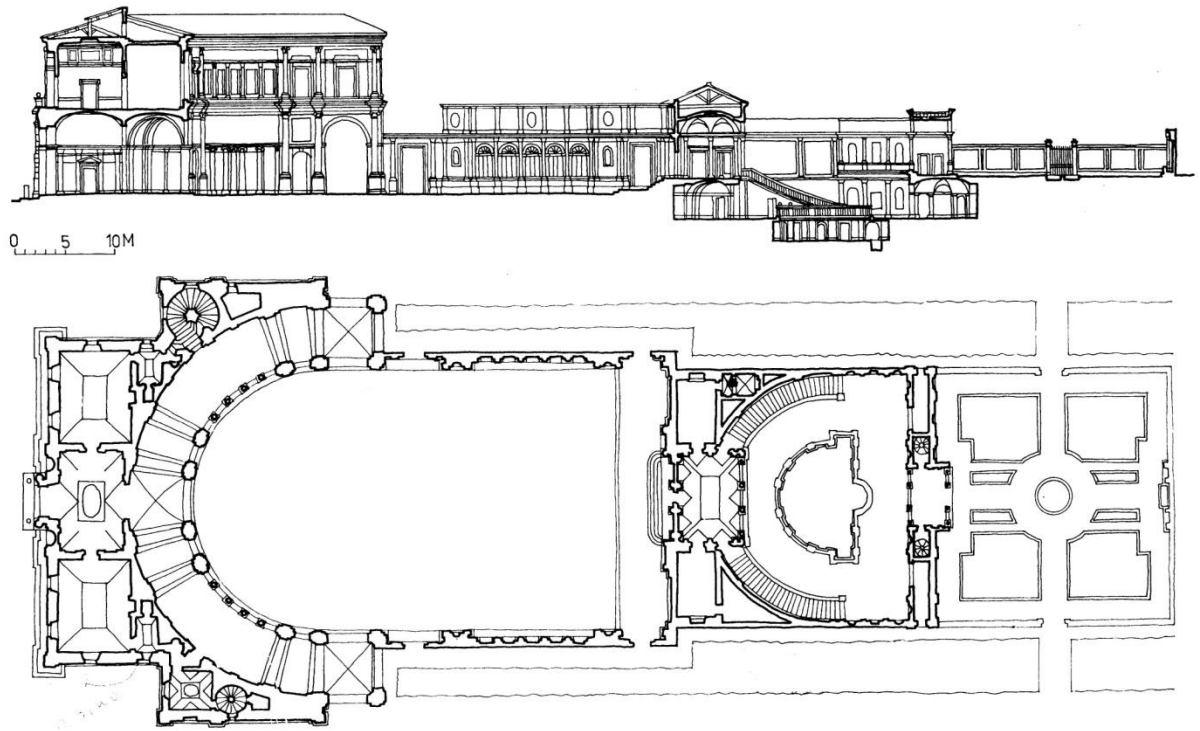
2. Haller-ház, Nagyszeben [1]

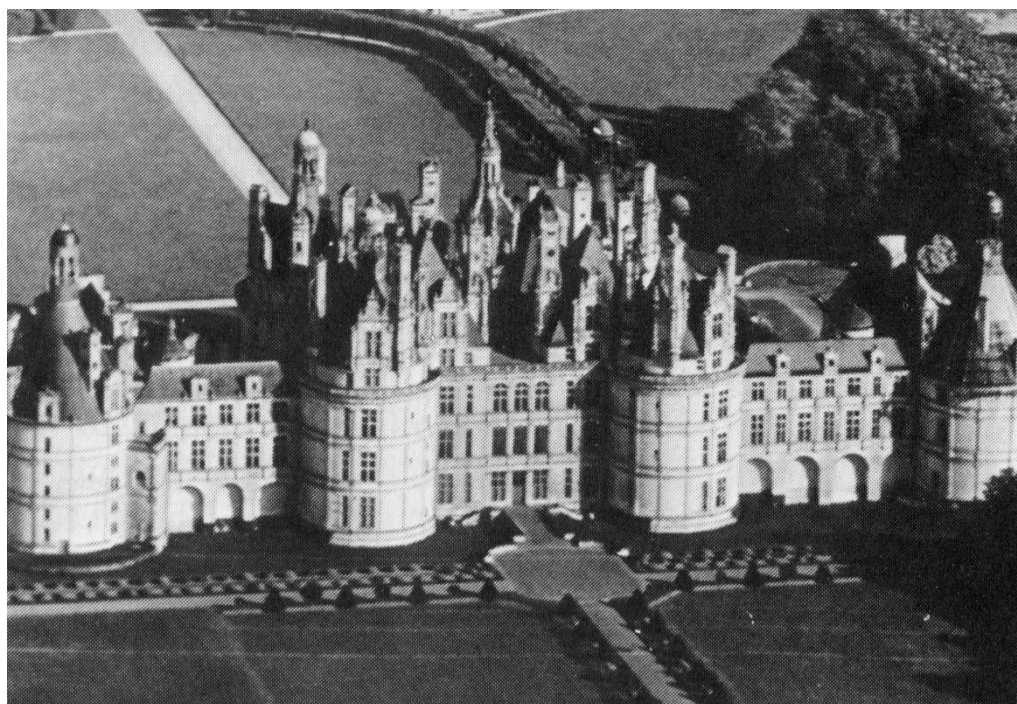
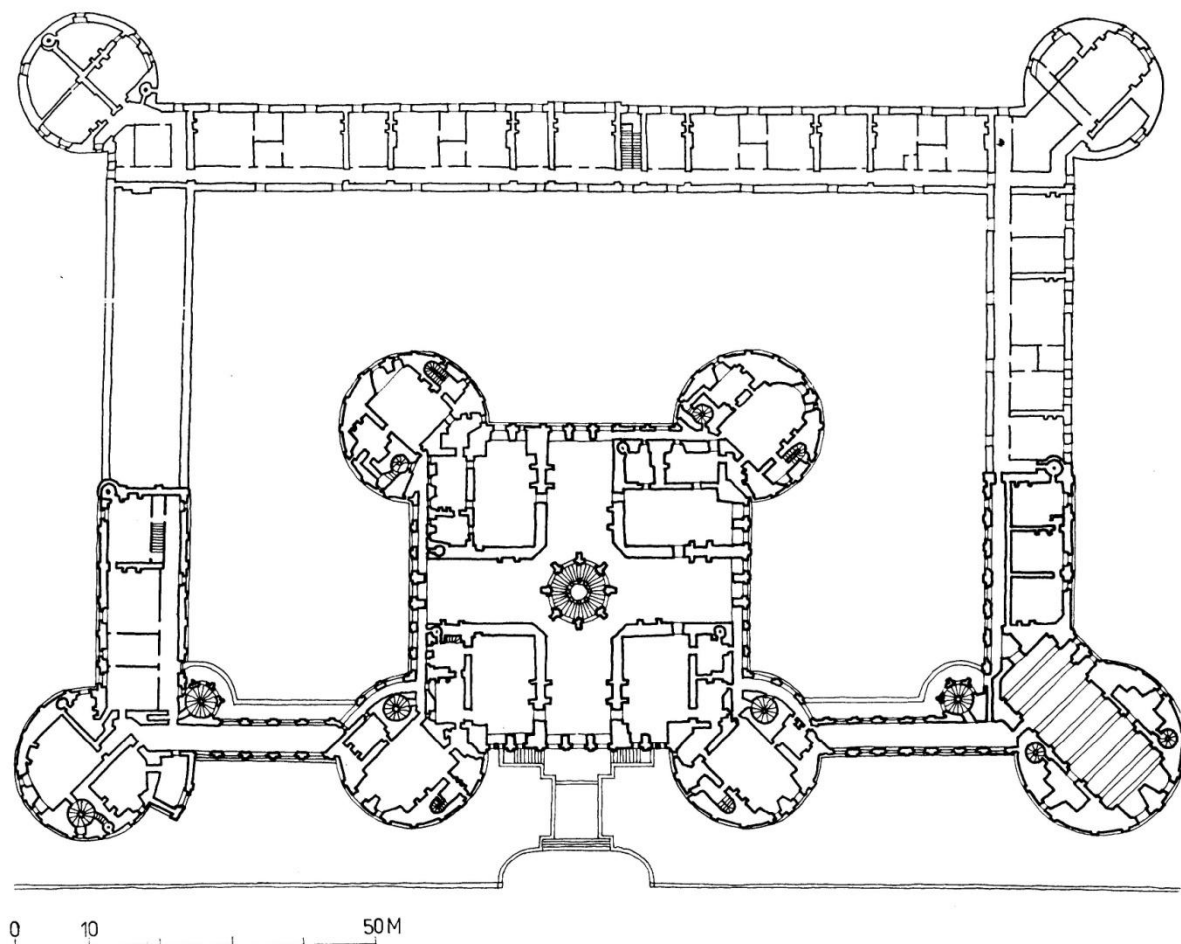
3. Palazzo Farnese, Róma [3]

4. Villa Giulia, Róma [3]

5. Kastély, Chambord [3]

Bibliográfiai hivatkozások

- [1] PÉTER Katalin: *A gyermek első tíz esztendeje* – In. PÉTER Katalin (szerk.): *Gyermek a kora újkori Magyarországon* – Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1996
- [2] SZENTKIRÁLYI Zoltán: *Az építészet világtörténete, II. kötet* – Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1980
- [3] RADVÁNSZKY Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században, I. kötet* – Budapest, Helikon Kiadó, 1986
- [4] B. SZÚCS Margit: *Az építészet története, Reneszánsz* – Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996
- [5] B. SZÚCS Margit: *Az építészet története, Reneszánsz* – Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996
- [6] RADVÁNSZKY Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században, I. kötet* – Budapest, Helikon Kiadó, 1986
- [7] VITRUVIUS, Pollio Marcus: *Tíz könyv az építészetéről* – Budapest, Képzőművészeti Kiadó, 1988
- [8] SZENTKIRÁLYI Zoltán: *Elmélet és gyakorlat a 16. század itáliai építészetében* – In. Marótyz Katalin (szerk.): *Szentkirályi Zoltán – Válogatott építészettörténeti és elméleti tanulmányok* – Budapest, Terc, 2006
- [9] FEUERNÉ TÓTH Katalin: *Reneszánsz építészet Magyarországon* – Budapest, Magyar Helikon, 1977
- [10] B. SZÚCS Margit: *Az építészet története, Reneszánsz* – Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996

Képek forrása

- [1] FEUERNÉ TÓTH Katalin: *Reneszánsz építészet Magyarországon* – Budapest, Magyar Helikon, 1977
- [2] BUZÁS Gergely: *Magyar építészet – Gótika és kora reneszánsz* – Budapest, Kossuth Kiadó, 2001
- [3] B. SZÚCS Margit: *Az építészet története, Reneszánsz* – Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996